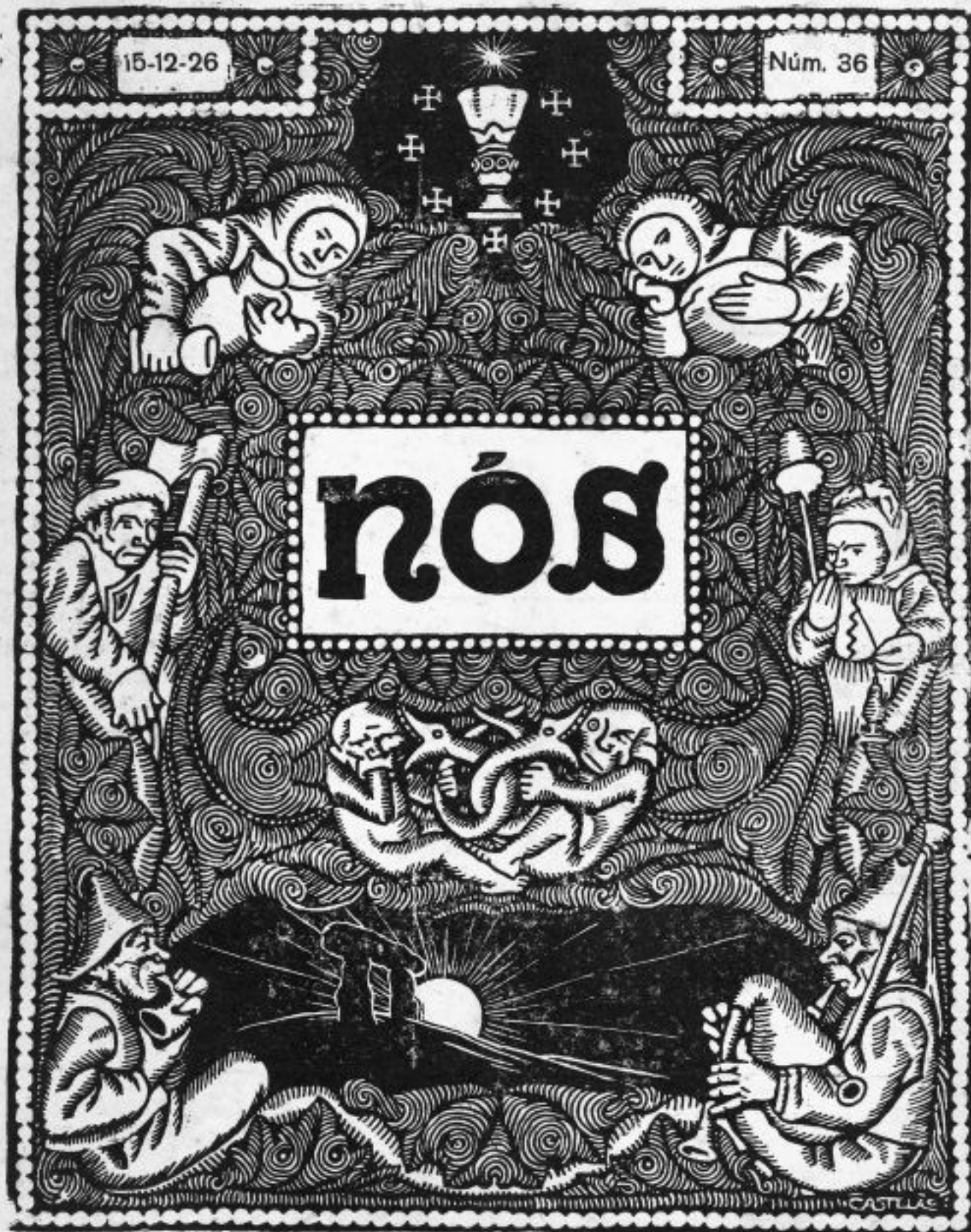

15-12-26

Núm. 36

nóis

CASTELLÀ

BOLETIN MENSUAL
da
CULTURA GALEGA

DIREITOR LITERARIO
Vicente Risco

DIREITOR ARTÍSTICO
Alfonso R. Castelao

DIRECCIÓN E REDAUCIÓN

Sto. Domingo, 47 - OURENSE

ADEMINISTRACIÓN:

Real, 36 1.º - A CRUÑA

ABONAMENTO

Doce números, na Península	6 pesetas
Fora da Península	15 ..
Número solto na Península	1 ..
Na Arxentina	60 centavos
En Cuba	30 ..

OS PAGOS SON ADIANTADOS E OS GASTOS, DE XIRO LE CONTA DOS SUSCRITORES

Este boletín non publica mais orixinais qu'os que foran directamente solicitados pol-a Dirección. Tampouco se fai solidario das ideas n-eles emitidos, a non ser dos que por non iren rubrados, enténdense que son da Redacción.

SUMARIO

O Embargo, (traducción) por Alfredo García Ramos.

O mes de Santos nos pobos celtas, por Ramón Otero Pedrayo.

Unha poesía inédita e autógrafa do noso Bardo, por Ramón Martínez López.

Papeletas arqueolóxicas e folk-lóricas da bisbarra de Verín, por Florentino L. Cuevillas.

Colección de refrás de almanaque, por Uxío Carré Aldao.

Quod nihil scitur, tradución por Xan Aznar Ponte.

Archivo filolóxico e etnográfico de Galiza

LEA VOSTEDE

A NOSA TERRA

IDEARIUM DAS
IRMANDADES

Administración Real, 36 — A Cruña

BOLETIN MENSUAL DA CULTURA GALEGA

Ano VII ★ Ourense 15 Nadal 1926 ★ Núm. 36

O E M B A R G O

Señor xués, non se quede fora,
pase mais adentro:
γ-o *menistro* γ-os testigos
non teñen escrupu,
que non lles dé medo.
Si antonte pasan do pendello
derréos na porta;
co machado longo
trónzoos eiquí mesmo.
Ela está no campo santo
e xa non importa
Embargai os probes farrapos
qu'eiquí non hai cartos;
gasteinos en xaropes pra ela
γ-en meiciñas que no na curaron,
γ-a misérea que topen,
porque non tiveren mester de vendela,
xa m'está sobrando
xa m'está fedendo.
Embargai o sacho de gallos
γ-as fouces penduradas do espeto
γ-a manceira do arado
e do carro o chedeiro.
¡Ferramenta, que non quede ningún!
¿Eu pra qu'as quero?

Si fora o xornal pra ela
lcalquera mas leval
Mais, xa non quero vel-o sacho de gallos
nin-as fouces penduradas do espeto
nin-a manceira do arado
nin do carro o chedeiro.
Mais si s'astreven a poñel-as mans n-ise
[leito,
ond-ela morreu,
onde nos deitamos dempois do traballo,
onde tanto a quixen e tanto a coidei,
onde estivo de vivo o seu corpo
e tamén de morto...
Señor xués... que ningún s'estreva
a tocarlle a un liño do leito
porque o fendo eiquí,
diante d-usté mesmo.
Menos iso, léveno todo,
Porque isas sabáns teñen cheiro do seu
[corpo...
e lémbra-me e úlen-me a ela
cada vés que as collo...

Versión de «O Embargo» de Gabriel y Galán por

ALFREDO GARCIA RAMOS

O mes de Santos nos pobos celtas

raza saudosa dos Fisterres atrántecos adica un mesíño enteiro á lembranza dos difuntos. O tempo do murchar das follas, do erguerse xigante da voce do mar, tudo un mundo d'almas volve á terra nai como unha nêboa pecha d'espritos. Chámase *Anaon* ista molte-dume d'almas «que cumpren na terra o seu Purgatorio, tan xuntas com'as herbas nos campos, ou as pingas d'auga na tromenta». Algúns individualízanse e fan un purgatorio na figura detremiñada d'un corvo, d'un galo ou can mouro, d'un porco...

A *Ankou*, a Morte, é a Señora d'ista vastia neboeira d'outro mundo, considerado pol-os bretós como o Primeiro servidor de El-Señor. Ás veces vese craramente e xurde en dúas formas: ou ben com'unha pálida silueta bretemosa que vai en grandes alancadas pol-as landas e pol-a mar, ou mais xeneralmente vai viaxando n-un carricoche feito de táboas de cadajeito. Ten figura d'esqueleto con grande chapeu, e ollos alomeados pol-o lume de cirios do inferno que van esculcando a dereita e esquerda os que teñen que morrer. O 31 d'outono enténdese o temeroso coche por todol-os camiños; ó entendela, as xentes van-se ós osarios dos cemiterios, onde fan vellos prentos e invocacións. Mais non hastra moi entrada a noite, pois dende certa hora, as caliveras falan antre elas e non convén escoitalas. A xente volta ás casas, fai ladaiñas e recibe a unhas mulleres «padricadoras dos mortos», que fan gabanzas dos derradeiros difuntos das familias. Despois d'unha noite de medo, chegan as cerimoniais do 1 e o 2 de Santos. Hai que erguerse cedo pr'a misa, porque os difuntos inda na luzada da y-alba están asexando si os vivos cumpren co-a súa obriga. No 2 fanse pelengrinaxes. Tudo bô bretón debê ir a Santa Ana d'Auray, Loc-Rouan, ou Saint Jelvestre-ar-Pirhan. Como no San Andrés de Teixido, o que non vai de vivo, vai de morto,

si non manda un pelengrino en procuración. Mais poucos están dispostos a facelo por outros, por mor das ringleiras de difuntos que van ó tempo dos vivos. Nos dous días tense acceso un grande fogo pra purificación das almas, ó que os vivos non se deben chegar. Tudo o mes dos difuntos, as aparicións son constantes. Tudos voltan. Os asesinos forman xun'anzas temerosas ó pé dos cruceiros con grande medo dos camñantes. As *Kanerez-noz* (lavandeiras da noite) rematan a colada dos sudarios. O *Pilour-lann* anda na tempestade e ven chamar co seu mallo nos piñós de madeira das vellas casas. Ballan os enanos *Kornand-netz*, os trasnos, *Goulpiquets*, e os *Korrigans*. O *Buguel-noz* (rapaz da noite) ten unha grande cabeza e chora nas covas sombrizas. O *Hopper-noz* (chilador da noite) salaya, tolo, na lonxanía. Os gromos xogan nos menhires. As greas de follas murchas son o diñeiro do demo para atentar ós parvos. Na mar brillan súpetamente campos de cirios l-en cada ola, ven un saleyo d'un afogado.

A xente pasa este mes - o *Miniz-Du* - chea de pavor acochada nas prácticas tradicións. As mulleres apenas barren as casas por non tocar ós espritos ou a virxen, que tamén anda precutando as casas das almas boas.

Na Irlanda, á festa dos Mortos, superpóñen-se simplemente á antiga de *Saimhain*, na que os mortos deixan a cova pra banquetexar coas fadas e beberen o *viño de esquecemento* en copas encantadas. As fadas son descendencia dos anxos maldecidos. O *Ankou* bretón é elqui o *Labraid*, rei dos guerreiros mortos. O vento está feito d'almas que cruzan. En todal-as outuras locen os fogos purificadores. En Dublin, soilo volían as almas da familia que veñen sentarse na mesa do té, e soilo son vistas pol-os que van morrer no ano. As almas dos condenados están en figura de pombas, melros, porcos e lebres brancas. As que son millores entre elas toman forma de volvo-retas. Os bévedos adquiren figura de pipote. Hastra nos espíños hai centos de almas.

No País de Gales, o mes do Santos é sombrizo e feroz: un ensaio de Xuicio derradeir o Acendense fogos pra guiar as almas e fanse loltas terribres en redor d'eles. Cada un debe bolar n-istes lumes un callau co-as suas iniciais. O que s'esquece debe fazer a mala pra ir *gone west*. Hai aparicións d'esqueletes; o deño vestido de frade celebra unha misa ó rivés nas eirexas arruñadas, chamando pol-os que deben morrer. Vense bestas temerosas, lumes fuxitivos e xurden froes xigantes que firen coma lostregos.

Na Escocia, o morto mais recente debe montar a guarda na porta do campo-santo hasira o ano que ven. Nos Highlands, os es-petros fan parodias d'enterros. O mais notábre son os *xantares amargos*: cando morré un pecador, os parentes buscan un *comedor* pra pecados, que come un xantar cheo d'en-

cantaciós máxicas sobre o morto como táboa. Toma sal, auga e pan, prometendo cargarse co-as faltas do difunto. Si lle ten odio, pode converter as olas n-un falo de demos que persiguen ó probe morto hâstra a fin do mundo.

En Cornuall, prauticase a interrogación dos *siños*. N-un vaso, bótanse tantas follas de hedra coma persoas se desexa sabel-a sorte: pon-se na lareira às doce da noite de Difuntos e vaise mirar os poucos días: as que se voltan negras diñ morte nos quince días; as roxas, morte tráxica. Si un mineiro ve unha meu d'esquelete levando lus, sair da parede da casa, pódese preparar pra morrer.

Na illa de Man, bótase cinza arredor na cheminea. Si á mañá hai rastro de pisadas car'a porta, é sinal que un da casa morre dinantes de Natal.

RAMÓN OTERO PEDRAYO

Unha poesía inédita e autógrafa do noso Bardo

COMUNICAZON FEITA Ó «SEMINARIO DE ESTUDOS GALEGOS» POL-O SOCEO
RAMÓN MARTINEZ LOPEZ EN 23 DE OITOBRO

Ante as páxinas 66 e 67 d'un exemplar da novela de López Ferreiro «A tecedeira de Bonabal» edición da «Biblioteca Gallega» de Martínez Salazar exemplar que leva na primeira páxina a signatura da Biblioteca de don Eduardo Pondal, temos atopado n-un anaco de papel de 14 por 10 coma poesía que sigue:

*Coma soan, como soan
Os pinos co vendabal;
Soade, pinos, soade,
q'he doce vos escuitar
Mas ay! do
Do ledó tempo pasado
Ou pinos non me falés;
Se hé que matarme, ou pinos
De suidades non querés.*

Hasira agora non sabemos que esté publicada nin coñecida por ninguén.

A data da poesía pódese dexergar aproxi-madamente pol-a fillgrana do papel que é do

1896, ano seguinte ó da novela en que foi atopada.

Ensinado o autógrafa a persoas que coñecen ben a letra de Pondal (por certo moi revestida) todos coincidiron á primeira ollada en que pertecía ao Bardo anque era algo mais pequeña que da por él empregada de cotío.

Reproducímol-a poesía tal e como está escrita, coa característica grafía (q'he) e coa dúbida do quinto verso.

Nas follas en que foi atopada desenrólase a belida escea en que Gonzalo despídese da sua noiva Catalina.

Non pudo inspirarse ó facelos versos, Pondal na lectura d'ista escea?

Sexa o que sexa o feito indudábel é que ista é unha das moitas obras de Pondal que para vergoña de Galicia hâchanse esquecidas e tratadas co mais noxento dos abandonos.

Papeletas arqueolóxicas e folk-lóricas da bisbarra de Verín

Pra D. Mauro Núñez, de Vilardevós, home forte das serras roianas.

AS MÁMOAS DA SERRA DE PENAS LIBRES NO CONCELLO DE VILARDEVÓS

STÉNDENSE os lombos ispidos de ista serra, cuio esqueleto de gneis e de seixo afroa o chan moitas vegadas, n-unha direizón xeral do L. o W. e case paralelamente á raia portuguesa pol-a banda dos concellos trasmontanos de Chaves e Vinhaes.

É sabido que un dos centros dolménicos mais importantes de Portugal, alópase na provincia de Tras-os-Montes e que de il téñense ocupado Ricardo Severo e o P. Brenha (1), Enrique Botelho (2), o P. Rodrigues (3), e Leite de Vasconcellos (4), que esporaron numerosas necrópoles, constituídas por antas, algunhas de grandor considerabre, mais de cote de formas sinxelas, con soio cámara poligonal e por vegadas c'un comenzo de corredor: cuios espellos, prescindindo dos estranos achádegos de Alvão desbotados o noso sentir inxustamente dos inventarios prehistóricos (5), forneceron machados de pedra ordinaria, e non sempre ben polidos, pontas de saxeta e de lanza, golvas, eixadas, furadores, polidoras, facas e anacos cerámicos lisos e de feiño ordinario, material datado en parte no neolítico final i-en parte no neolítico, no que deben cra-

sificarse sen dúbida algunhas goivas ben polidas e sóbor de todo a fermosa folla de lanza ou puñal fabricada con pedra calcedonia, que foi asoellada por Leite de Vasconcellos en Carraceda de Alvão, e cuia feitura e retoques son de unha admirabel finura e regularidade.

Sinalan istas antas trasmontanas a existencia de unha cultura anerga, onde perduran formas arcaicas e que se desenvolve de por si sen que n-ela escoen os ídolos-placas, os cilindros de calcáreo, os ídolos de óso, a cerámica campaniforme e os demais elementos que tan fortemente caracterizan a civilización dos dólmenes de formas desenroladas do sul do Douro.

O conxunto da devandita cultura trasmontana, presenta moitos paralelismos coa dos dólmenes galegos, embora fallen n-ista os ouxelos típicos do neolítico final e acuse en troques un influxo serodio da cerámica campaniforme chegada seguramente a Galiza pol-o val do Sil, asegún n-outro lugar deixamos exposto.

Era pol-o tanto ben intresante pra nós, o determinar a extensión e caracteres dos núcleos de mámoas da serra de Penas Libres e tratar de establecer os seus paralelos arquitectónicos e de axuar coas suas veciñas de Portugal, procurando de iste xeito un dos viros por onde a civilización megalítica penetrou na nosa terra.

Disgrazadamente o estado de ruína e acaba-

(1) *Necrópoles dolménicas de Tras-os-Montes, Portugal*, t. I, fasc. 4, páxs. 667 a 780.

(2) *Dolmens no concello de Villa-Réal*, Arch. Port., vol. II, páxina 286; vol. IV, páx. 186.

(3) *Antas no concello de Alfó*, Arch. Port., vol. II, páx. 28; vol. IV, páx. 199.

(4) *Antas no concello de Vila Ponca de Aguiar*, Arch. Port., vol. II, páx. 83; vol. IV, páxs 49 e 167.

(5) *Dolmens no concello de Murza*, Arch. Port., vol. X, páxina 335.

(6) Arch. Port., vol. I, páxs. 36 e 328.

(7) *Coisas velhas*, Arch. Port., vol. XXIII, páx. 366 e *Relíquias da Lusitania*, vol. I, páx. 254 e 226.

(8) Os Achátos de Alvão presentados por Brenha e Q.

Severo (art. cit.) foron dados coma non autentes por S. Reinah (R. Archeologique), t. II, 1903, páxs. 389-90, sendo defendidos por J. Dukinfield Astley (Archaeological Discoveries in Portugal, Portuguese parallels to the Clyde discoveries, Journal of the B. Arch. Assoc.), e por Ricardo Severo (Quaestiones d'Autenticité, Portugal, t. II, fasc. II, páx. 113).

Dos signos alfabetiformes de Alvão ocupouse von Lichtenberg (Das Alter der arabischen Buchstaben, ihre Entwicklung und ihre fernere Einflüsse, Mannus, Zeitschrift für Vorgeschichte, IV, 1912) e tamén Bosch Gimpera (El problema de la propagación de la escritura en Europa y los signos alfabetiformes de los dolmenes de Alvão, R. de Arch. Bibliografía y Museo, Mayo-Junio, 1913, páx. 311).

mento en que atopamos as sepulturas rexistradas e a falta absoluta de mobiliario non consintían nin inizar xiquera aquilo traballo, ficando cinguida a nosa labours a determinar a área xeográfica de unha bisharra ricaz en antas e a mostrar certa curiosa particularidade de algunha delas, na agarda de que novas esporrazós rendan mais froito.

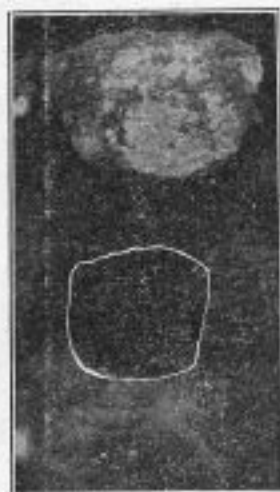

FIG. 1

As mámoas da serra de Penas Libres, atópanse todas elas nas planuras que coroan o conxunto montesío e postas de cote en col de outeiros domiñantes, a semellanza do que ocorre en moitas estazós (Laboreiro, Monte de San Cibrao, Pavia) (1). Comenzan na mesma raia en Cidadela, e seguen do W. o L. por Soutochao, Lamas de Eite, Salto do Cabelo, Pedra dos Lobos, Castelo de Vilardevós, Portela da Praira, Foxo, Serra de Feilas e Pedra Boleira ata bater en Fontefría.

Compre sinalar en primeiro lugar as denominanzas ben significativas de algúns destes lugares, especialmente os de Cidadela e Castelo, que de ser como parez indicalo o seu nome, recintos castrexos, virían engader un novo dato en col da veciñanza, tantas veces observada dos castros e das mámoas.

A necrópole por nós esporrada, áchase situada no Salto do Cabelo, entr'o hectómetro 8 do kilómetro 17 e o hectómetro 2 do kilómetro

21 da estrada de Verín a Braganza, e constaba inda fai pouco tempo de nove sepulturas, das cuas foron derrubadas catro ó abrirse a estrada devandita, dúas por cair dentro do trazado da esplanazón e as outras dúas por precurar n'elas o confratista pedra pra o firme.

O mesmo istas catro que as cinco que esporramos, tiveron anta e algúns dos xornaleiros que nos axudaron e tamén un dos nosos acompañantes, lembrábanse de telas ollado e inda de ter tirado de varias os derradeiros esteios.

Como é natural istos fortes remeximentos da morza tumular, rebaixaron considerabremente a súa outura e abriron na parte central grandes buratos, circunsanza que impide o calcular nin aprouximadamente a fondura a que a cámara dolménica se acochaba, embora pol-os datos que recollimos dos beizos dos espoliadores parez ser que os esteios pouco mais tiñan que un metro e que se espetan solo ús centímetros no chan natural, estando sustidos principalmente pol-a terra da mámoa.

A situación e características das sepulturas esporradas por nós son as seguintes.

Mámoa n. 1.

Erguese á dereita e á veira mesma da estrada, 250 metros denantes de chegar ó indicador do kilómetro 20.

Ten de diámetro 18 metros e 2 de outura, i-está formada por terra e algunhas pedras

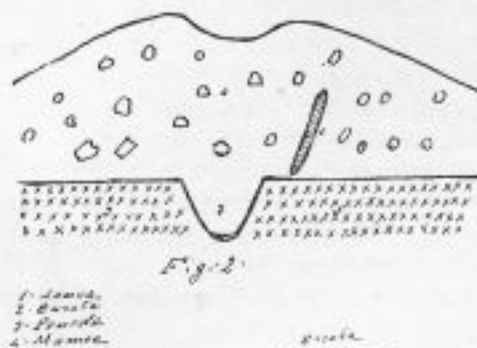

FIG. 2

grandelras, procedentes cicais do labrado dos esteios (1). Fondamente atuado atopamos, a mais de carbós de madeira de carballo, un anaco de vocal, ó parecer de un pote, mouro por

(1) Vergilio Correira. *El Neolítico de Pavia*, Memoria n. 27 de la C. de Investigaciones Paleontológicas y prehistóricas, Madrid, 1921.

(2) Véx. o noso artigo. *As Mámoas do Concello de Rairiz*, Biblioteca de la A. Gallega, ano 1928, páx., 235.

fora e cinzento por dentro e traballado à roda, vestíxio sen dúbida de unha esporazón anterior.

Mámoa n. 2.

Situada na veira esquerda da estrada, xunta o hectómetro 2 do kilómetro 20.

FIG. 3

Ten 9 metros de diámetro e un de altor e achábase formada case escusivamente por terra.

Mámoa n. 3.

À esquerda e a carón do devandito indicador do kilómetro 20. Atopábase tan aplainada que non-os foi posíbre determinar o seu diámetro.

Mámoa n. 4.

A 150 metros pra dreta do hectómetro 2 do kilómetro 18. Mide o seu diámetro 22 metros e 2 de altor, embora o grande burato que presentaba na parte central. Confiña moitas pedras e carbós de carballo e de torgos de uz.

Mámoa n. 5.

Erguelta n-un dos cumes mais altos da serra, arredado 200 metros da estrada e a carón do hectómetro 8 do kilómetro 17.

Ten 18 metros de diámetro por un e meio de outura e presentábase menos remexida que as suas compañeiras.

Apareceu formada por terra misturada con pedras grandes e carbós.

Ó meiro e meiro de fondura atopouse unha laxa posta verticalmente, ben aplainada pol-as dúas caras, que medía 80 por 60 centímetros e à veira apareceu un burato feito con instrumento de pedra na peneira esquitosa, de chan natural de forma irregularmente troncocónica, de 70 a 40 centímetros de anchura e de 68 de fondura, que a laxa cobriu sen dúbida denantes de sere maquiada do seu senso (fig.1).

Convén advertir, que o burato devandito acháse por baixo mesmo do centro da mámoa e que ista tivo en tempos un dólmen, que por certo axudou a derrubar, aínda non fai 20 anos, unha das persoas que nos acompañaban.

O conxunto de ista sepultura tal e coma nós a atopamos e como se olla na figura 2, é ben imitante à de certos túmulos bretós da primeira idade do Bronce, coma son por ei tempo os de Kergonou e de Kerstrobel e mais aínda a algúns *rounds barrows* ingleses con focha escavada baixo o túmulo coma o de Bamborough, Northumberland (1), mais a circunstancia de haber tido a nosa mámoa cámara megalítica, fai imposíbre istos paralelos e obriganos a procurarll asemellanzas dentro da cultura dos dólmenes.

En Portugal na anta-capela de San Dionís en Pavia e nas de Palmella, Folha das Barradas e Marcella (2) apareceron dentro das cámaras caixas, constituídas por varias laxas postas de cotelo, e que serviron pra praificar enterramentos. Ó mesmo tempo en Matarrubilla, Cueva del Romeral, Marcella, Arrife, New Grange, Dowth e Sleive-na-Calligha (3), atopáronse lousas, pias ou cuncas de pedra de cote de un grandor considerabre que asegún Obermaier servían pra recoller o axuar funerario dos mortos depositados no mausoleo.

Responden seguramente as caixas a un desexo de individualizar os enterramentos dentro do dólmen e as lousas, pias e cuncas, avencé-

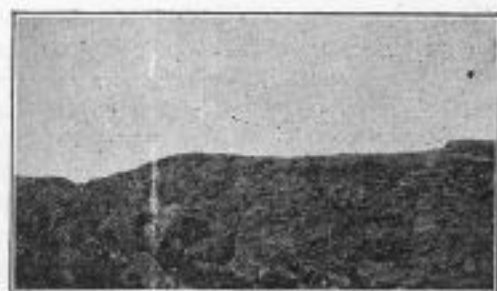

FIG. 4

llanse con ritos d s olcidos do culio dos mortos. Con coa de istos dous estilos debemos relazoar o burato acrio por baixo da nosa

(1) *British Museum, A Guide to the antiquities of the Bronze Age*, 1920, páx. 62.

(2) Vergilio Cserna, O. c. cit.

(3) H. Obermaier, *El Dolmen del Matarrubilla*, Memória número 26 de la C. de Investigaciones Paleontológicas y Prehistóricas, Madrid, 1919.

mámoa?. O dólmen que o contiña, i-en xeral as construcións galegas similares, pol-a súa sinxela pequenez e ata pol-a súa falta abastanza, arredan a suposición de que foran sepulturas colectivas de un clan ou de unha tribu, parecendo mellor mausoleos individuais ou de familia no xeito máis restrinxido da verba. Ista cir-

FIG. 5

cunstanza xuntada á de aparecer unha soa focha, afasta a hipótese de unha individualización da sepultura que resultaría incesaria n-un moimento probablemente destinado a recibir os restos sealleiros de unha persoa.

Por outra parte i-embora fallen de cote nas antas galegas documentos osteolóxicos, cousa que se espérase douzadamente pol-a abundosa pluviosidade do noso chan e pol-a natureza silíceo do terreo, é indubidable que as inhumazóns andan nas culturas dolménicas máis bastas que as incinerazóns e abonda ollar as medidas denantes espresadas do burato pra comprender que é por demais cético pra acochar o corpo de unha persoa algo medrada.

Coidamos en secuencia que a devandita focha debeu servir pra gardar o mobiliario fúnebre, mobiliario que será sincrónico ó do eneolítico final das terras do sul e do centro da península, xa que o mesmo as caixas, que as lousas, cuncas e pías, achábase en moimentos de ista fase, vándose a determinar axiña con certa verosimilitude a idade da mámoa que nos ocupa.

O FOLK-LORE DO SALTO DO CABALO

En lugar tan abundoso en mámoas, non podían fallar de ningún xeito, as tradicións relativas a tesouros. É seguro que istas deben ser moitas e variadas, mais nós non poidamos recoller outra cousa que unha cántiga que non deixa de ter algún intrínseco e que trascrebemos tal e como nos foi dita:

«Pastores que gardais gando
Na serra de Penas Libres
Apredexaivos con bolas de ouro
Coidando que son pedriñas.»

Nas crênzas populares galegas e miñotas, e inda se mal non-os lembramos no soado, *Libro de San Cipriano*, os tesouros dos tempos da mourindade divídense en dúas crás. Un sen encanto e outros encantados. Os primeiros preséntanse ós ollos de quen os atopa na súa forma e materia natural, os segundos collen ó ser descubertos a aparencia de algo sen valor, pedras ou carbóns xeneralmente, e non voltan ó seu propio ser senon despois de feitas as cirimonias e desconxuros que se precisen.

Os haberes da serra de Penas Libres son sen dúbida de istos derradeiros, e a elo fai crara alusión a cántiga, podéndose citar coma casos similares o do castro de San Facundo de Cea (Carballiño), onde unha vegada asoellouse moito ouro metido n-unha pía e que tan axiña quixeron botarlle a mau, trocouse en carbón (1) e outra lenda idéntica recollida por Martins Sarmiento no concello de Guimaraes (2).

Esiste tamén unha lenda ó parecer ben diferente, localizada no Salto do Cabalo, mais que pode ter certa relación cos tesouros acochados das mámoas.

Había alí, ata que ó construír a estrada de Verín a Braganza a desfizeron pra firme, unha peneda que presentaba fondamente gravuradas

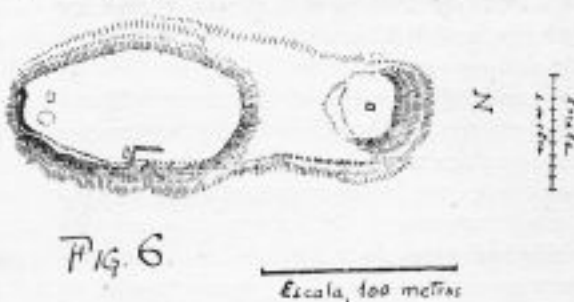

FIG. 6

as siñas das ferraduras de un cabalo. O motivo de istas siñas era o seguinte:

«Un rapaz de Lamas de Eite andaba dende pequeno coa avenza por aqueles sitios. Dándo-

(1) Esta lenda áchase consignada na páxina correspondente ó Castro de San Facundo de Cea, no catálogo de castros que anda a formar o Seminario d'Estudos Galegos de Santiago.
(2) Martins Sarmiento, *Materiais para a archeologia do concello de Guimaraes*. Rev. de Guimaraes, vol., XXI.

lle de beber leite das avellas, fixérase tan amigo de unha cobra, que soio con asubiarlle viña ó pé de si coma un can*.

Pasadol-os anos, o rapaz foi servir a El-Rei e tocoulle ser de caballería. De unha vegada voltiu á aldea montado no seu cabalo, e chegando ó sitio onde levaba outrora pacer a avenza, asubiu pol-a cobra, mais no canto de ela apareceu un mostroo grandísimo. O cabalo asustado ó velo pegou un pincho con tanta forza que deixou a sinal das ferraduras na peneda, tirando co soldado que no mesmo instante foi comido pol-o mostroo.*

É posíbre que iste relato estea sinxelizado pra espricar soamente a orixe das esmonaduras da peneda e que teñan desaparecido de il cousas tan importantes coma as razóns de porqué no canto da cobra apareceu o mostroo,

FIG. 7

cua forma por certo se non aclarara, e que era o que precuraba o soldado pol-os sitios por onde andivera coa avenza.

No noso folk-lore é corrente atopar cobras e outros animás temíbrs gardando tesouros, e correntemente tamén é no servício do exército ou en viaxes por terras lonxanas onde as xentes adequiren novas de haberes dos mouros acobillados perto da súa aldea, podéñse lembrar agora os dous casos de que nos ocupamos n-outro lugar (1) referentes ás lendas do castro Morgadán e do Neixón, sendo pol-o tanto moi verosímil que o pegoreiro soupera no servício do ouro das mámoas de Lamas de Eite gardado por unha cobra, e que fiando na vella coñecenza que co ela tiña, arriscárase a intentar apañalo, obrigando por elo á gardadora a coller un corpo mostroso e a cumprir a tarefa

que lle estaba confiada pol-a forza do encantamento.

Outra particularidade dina de se ter en conta n-iste relato é o aparecer n-il coma principal perxonaxe unha cobra. Foi D. Celso García de la Riega, quen ó tratar de localizar na Galicia a Ophioussa da *Ora Marítima* de Avieno (1), combatindo por certo o parecer de D. Xoaquín Costa, forneceu, embora con pouco método, mór número de datos en col do papel preponderante das serpes nas crênzas populares galegas. A hipótesis de Bosch Gimpera, espоста fai poucos anos no seu *Ensayo de una reconstrucción de la Etnología Prehistórica de la Península Ibérica* (2) acerca da interpretación da verba *Saefes* (Serpentes) da devandita *Ora Marítima*, coma tradución grega da denominanza céltica de unha tribo galega que tomara pra si o nome do seu animal sagrado ou emblemático, aí particularmente intresante o lembrar agora, ordenandós unha miga os datos de G. de la Riega, ós que engadiremos outros recollidos por Sarmiento (3), Castillo (4), Amor Meilán (5) e por nós mesmos.

As serpes aparecen na arqueoloxía, nas lëndas, na literatura e na meicña popular galega dos xeitos seguintes:

A) Coma ouxeto probabre ou seguro de culto.

Pedra c-unha serpe gravurada. - Ponte Cesso, A Cruña.

Pedra da serpe, Rianxo.

Cova da serpe, Grixalva, A Cruña.

No códice *Escorialense* e na *Lênda Florianiana* dícese que os discípulos do apóstolo Sant-Yago, derrubaron no monte Ilicino un ídolo en forma de serpe.

B) Coma gardadoras de tesouros ou de persoas.

No Pico Sagro, Compostela, unha cobra garda un gran tesouro

O tesouro da Ribeira Sagrada está gardado por unha cobra que persigue ó crego que a rouba.

No Outeiro de Rubiós, Celanova, e ca onda destruzón da cidade de Cachiqlumbra pol-os romanos, apareceu unha grande cobra que os sitiadores coldan que é unha trabe chegando aí se sentar n-ela.

(1) *Galicia Antigua*.

(2) *Pélsina*, 79.

(3) *Materiales para a arqueología do concello de Quimaraes*, R. de Quimaraes.

(4) *Los Castros Calizgos*, 1908.

(5) *Historia de la Provincia de Lugo*.

(1) Véx. art. *O Neixón*, B. A. Galega número de Agosto de 1926.

No Outeiro de Vimieiros, Cartelle, saen moitas cobras cando alguén se quer acercar a unha rapaza belida que se pon n-un penedo na mañá do San Xohan.

En moitas aldeas hai a tradición de que os tesouros gardados pol-as cobras soio se poden conquistar coa axuda de un córvo.

C) Coma espíritos dos mortos.

A xente cando vai de romaxe n-algús sitios se atopa unha cobra, soia a escorrentar mais sen matala, por coidar que é a alma de un morto.

D) Coma persoas vivas que toman a forma de serpes por un feitiço.

Donceas ou princesas encantadas no castro de Samoedo. A Cruña, na citania de San Cibrán das Lás, e no concello de Guimarães.

E) Coma amigas do home.

Tradición de que as cobras chaman ós nenos e ás mozas pra comer ós primeiros e gozar ás segundas.

Romance antigo que fala de tres donceas captivadas por unha serpe e celbadas por un cabaleiro.

Lenda de Alceo de Verial, da casa de Saavedra, que mata unha grande cobra.

Crenza estesa e moi enforcada de que as serpes zagan o leite das tetas das vacas e do peito das mulleres, meténdolle ó rapaciño o rabo na boca pra que non chore.

En Oimbra, Verín, din que as cobras méten-selle pol-a boca ós homes, cando adormecen no campo, mais que os lagartos cando vai pasar tal cousa, espéranos baténdolles co rabo na cara. As mulleres non lle fan iste favor.

F) Na Meiciña popular.

A camisa da cobra é boa contra o mal de ollo.

O unto úsase en fregas contra o reuma.

O caldo de carne decobra, din que fai sudar moito e que é moi boó pras doenzas reumáticas.

Istas dúas derradeiras indicazós gozan de grande creto i-empréganse non solo no campo senon nas cidades.

Craro está que istas lëndas, tradizós e crenzas, teñen de seguro moi distintos orixes que os espezialistas n-istes estudos esculcarán algún día, mais non pode negarse que algunhas de elas son ben sinificativas de un culto antigo e que en xeral o motivo da serpe debeu estar moi presente na formazón da mitoloxía popular galega onde tan teimosamente se repete.

A CITANIA DAS LAXES DAS CHÁS, NO CONCELLO DE OIMBRA.

As Laxes é un monte con tres cumes e de xeito alongado que se ergue posto do N. pro S. en termos da freguesía das Chás, moi por riba do val de Verín e no comenzo das terras de pan.

Avíscanse dende il as searas da meia montana dos concellos de Oimbra e Monterrey e pol-o cabo que mira ó N. óllanse no fondo, estesas e chairas as viñas farturentas e cheas de engado da ribeira do Tamega.

Está formado o monte por irias penedías de grá, moi traballadas pol-a erosión, que baixan en pendor dondo pol-a banda do nacente e moi pinas pol-a do ponente, ficando abertas entre os tres curutos dúas pequenas valgadas (fig. 3).

Os restos arqueolóxicos dexérganse solo nos cumes do centro e do norte e consisten en vestixios de muralla, alicercés de casas, legulas, muíños de mau, n-un tanque aberto na peneda i-en dous sarregos un de iles aínda coa súa tampa.

A muralla, que medía dous metros de ancho, emprenchiaba na veira do sul e seguía pol-o L. (fig. 4), rente á semiplanura que coroa o cumo central e baixaba despois pol-a pequena valgada ata bater no outeiro do norte. Estaba feita con cachote pequeno posto en seco do tipo corrente nas construzós castrexas, embora millor labrado que de ordinario e ata en ocasiós c-un inzamento de escuadria.

O resto do perímetro da citania, ben defendido pol-o pendor e fregosidade das abas (fig. 5), non presenta outros restos de murallas que algús pequenos lenzos que serven pra xuntar as fragas unha miña afastadas, compretando así na o traballo defensivo da natureza.

O outeiro do norte, moi pino por todal-as augas, non ten restos de muralla, mais presenta en troques dúas aplanaduras, unha no cumo e outra de xeito semianelar un pouco mais baixo. Na primeira óllase aberto n-unha peneda un escavón coadrado de un metro por banda e de 88 centímetros de foadura, coberto por dentro por unha capa de cal coidadosamente aplicada ás paredes. Coidám os que tal escavazón debeu servir pra reservatorio de augas, a semellanza de outras obras imitantes ato-

padas nos castros e das que xa n-outro lugar nos temos ocupado (1).

É seguro que a muralla debía estêrse pol-a banda do poñente, pechando o burato que deixa a valgada aberta entre os dous cumes, mais non poidemos ollar por ningures outros vestixios de ela, que algunhas moreas de cachote e inda istas afastadas unha miga pra atrás da di-reizón que coidamos debía seguir o muro (vex. fig. 6).

Os alicerces das casas, de pranta circular ou coadrada, localízanse escrusivamente na semi-planura que coroa o cumo central, indicando a posizón de algú, que as penedás que alí afro-ran, foran aproveitadas pra pechar por unha beira determinadas construzós. As pedras de muíño aparecen pol-o xeral misturadas co cachote solto e as tégulas atópanse de abondo en toda a área edificada.

O emprazamento e disposizón do recinto fortificado, o xeito construtivo das murallas as prantas circoláas de algunhas casas, os muíños de mau e as tégulas, caracterizan de abondo o hábitat que nos ocupa pra que, sen medo a nos trabucar, poidamos crasificalo entre as citanías coñ elementos romanos, embora non sexa doado determinar nin a época nin o atingulmento de ista romanizazón, cinguíndonos a indicar tan soio que a bisbarra de Verín non parez das que menos e máis serodiamente recibiron na Galiza o influxo dos conqueridores latíno, coma o proban a lápida da ponte de Chaves, erixida en tempos de Vespasiano e na que figuran os Bibalos, pobo ó que pertencía, ou pol-o menos avenciaba coa nosa citania, a vía secundaria que cruzaba o val de Verín (2) e as relativamente numerosas lápidas alí atopadas (touro con inscriuzón de Abedes, as dúas estelas de Flor de Rei e outro epígrafe inédito de Castrelo (3)).

Mais non foron soio galegos pagans os que habitaron no monte das Laxes. Os sarlegos de que denantes falamos, amosan craramente que despois de abandonada a citania pol-os seus primitivos moradores, viviron n-ela homes que profesaban a fé de Cristo e que alí buscaron un lugar senlleiro de orazón e de penitencia.

(1) Vex. *A citania do monte a Cidade en San Cibrán das Láas*, D. A. Gallega, número de Septiembre de 1926.

(2) A ista vía pertencen dous miliarios inéditos que existen perto de Verín, i-en col de ela prepara un traballo o culto arqueólogo Sr. Fernández Costa.

(3) Foi descuberto iste epígrafe pol-o Sr. Fernández Costa.

Áchanse situadas aquelas sepulturas na veira do abrente da plainura que remata o cumo central e non lonxe da muralla. Son dúas, afastadas entre si 10 metros, e aparecen labradas na grá do monte e presentando xeito antropoide, tendo a primeira indicazón da testa e dos hom-breiros (fig. 7) e a segunda (fig. 8) a forma de un sinxelo cadaleito. Preto da primeira ollamos meio atuada no chan a tampa que outrora a cobría, labrada en tellado de dúas augas que se creba en triángulo na parte da cabeceira.

O sabio arqueólogo cruñés, Anxel del Castillo, ocupouse n-un erudito traballo (1) de ista crás de sarlegos, amostrando con moilas e asisadas razóns que o seu uso, inizado nos comen-zos do cristianismo, prolongouse en toda a lda-de Media. Insiste prò caso, Castillo, no feito de aparecer de cote as sepulturas antropoides dentro ou pol-o menos á beira de antigas eirexas ou capelas i-esprica a sua presenza n-algú castros pol-a necesidade de cristianizar as divinidás indixenas n-iles localizadas, que obrigou a erguer ermidas en moitos curutos castre-xos das coales coidaban e tiñan tino monxes e penitentes que pol-a sua mau labraban nas penedás os seus sarlegos.

Nas Laxes das Chás, non hai lembranza nin vestixios seguros de capela, mais é moi posibre que as moreas de cachotes, que se topan á beira dos sarlegos, e que son igoaes ás que andan espaxadas pol-o resto da citania, representen a utilizazón de antigos materiais das casas pra construír unha pequena ermida oxe por com-preto derrubada, vindo aínda outras dúas circunstanças a arriostar a hipótesis da existencia da devandita ermida.

É a primeira o estaren os sarlegos ouren-tados coa cabeceira no W., posizón inversa á dos antigos santuarios que tiñan o presbiterio no abrente, o que según Castillo ousérvase de cote en todas as sepulturas abertas na peneda dentro ou á beira de eirexas ou capelas.

Refírese a segunda circunstanza a un costume tradizoal que durou deica o ano derradeiro e que consistía no seguinte:

Desviada dous kilómetros das Laxes, hai no cumo de un outeiro unha ermida adicada a Santa Ana. Cando compre pregar ó ceo pra que chova ou deixe de chover, báixase en procesión

(4) *Sepulturas antropoides*, B. de la A. Gallega, ano, 1925, números, 146, 181 e 188.

a imaxe da santa, dende a capela a Oimbra, e pasados ús días vólvese de novo a rubila solememente ó seu santuario. Pois ben istas procesións en lugar de seguir o camiño mais curto e millor, iban dando un arrodeio de três kilómetros que non enderezaba o seu vieiro ala pasar por baixo do monte das Laxes.

Sabido é que na nosa terra os santos son pouco afeizoados a trocar o lugar do seu culto, e sen grande esforzo poderíamos encher unha páxina con eixemplos de imaxes que, despois de seren mudadas, voltan ó seu primitivo asento, de calamidades causadas por mor de istas mudanzas inoportunas e aínda de foliós que se celebran en sitios alonxados das aliaes capelas onde o santo que os motiva recibe culto.

Semellantes feitos non poden interpretarse se non ó xeito de funzós espiatorias destinadas a desenoxar ó santo por telo maquiado da súa sede anterga, i-espriscanse de abondo se lembra-

mos a cristianización ben nidia de moitas divindades castrexas e o carácter tópico que revestían nos tempos pagans.

É pol-o tanto mais que pobrare que a volta que os devotos veciños de Oimbra daban coa súa santa, sinale non soio o primitivo emprazamento da súa capela se non tamén o vencello que a axunta co *genius loci* que protexía outrora ós habitantes do monte das Laxes, sendo comenente sinalar pró caso a existencia, non lonxe dos sartegos, de duas ou tres pías de forma cadrada e feitiño, coidadoso, escavadas na peneda c-un istrumento metálico, igoaes ás atopadas en moitos lugares do N. de Portugal i-espezalmente no soado das Pannolas, que recibía culto aínda nos tempos romans, parecendo indicar iste dato que a ermida cristián foi erguida no mesmo sitio da cidade onde o deus indíxena tiña o seu culto.

FLORENTINO L. CUEVILLAS.

QUOD NIHIL SCITUR

(Proseguimento)

Non é isto somentes, senon que unha cousa pódese producir por outra contraria a calor pol-o frío, no cal frío macerado, en nós, nas fontes, na terra, no tempo do inverno; d'eiqui o dito: *Ventres Hyeme et vere calidissime*. O frío dá calor; nos corpos queimados, nos etíopes, que son fríos interiormente, e nós tamén pol-o vrau. Non comprendo de que se poda levar isto. Logo, tampouco os demais? Non se precisa concusión. Paréceo sen embargo.

Eu mesmo entendo o que din; mais non por iso coñezo millor o asunto; o mesmo pensaba eu denantes, mais non me contentaba. S'eu houbera coñecido perfectamente algunha cousa nono negaría, senon que o diría barudamente; por mor da alegría; pois nada mais feliz me podería acontecer. Agora vivo de cote tristeiro e anguriado, desesperado de poder saber algunha cousa. Logo, ou son eu o mais iñorante de todos, ou consigo todol-os demais. Coido verdadeiras as duas cousas, mais sabería algo si os demais o soupesen; pois non é verosímile que soio a min fose contraria a natureza. Mais nada sei.

Nin ti. Hai pra nós outras moitas ocasións de

iñorar, as coales sería longo e inútil de referir eiqui cando ti podes velas en tratados especiais e eu mesmo as dírei cando houber ocasión. Soio engadirei eiqui unha das principais. A variedade das cousas, a súa múltiple forma, figura, cantidade, aicíos, e tantos e tan diferentes usos, arrodean de tal xeito a mente, ou millor distraena, que non pode con seguranza manifestar ou sentir algo que non sexa estorbada e forzada a ceder do seu parecer; é asina, nunca esta queda. Asegúrase qu'o blancor ven da calor (abonda decir un eixemplo en col das coores), argüie en contra a neve, o lazo, e os xermanos; si do frío, a cinza, o cal, o yeso e os ósos queimados, estánen contra.

En col da coor negra, pasan outras tantas dúbidas. Qué vas dicir das coores intermedias? Qué temperatura lles vas sinalar? Os extremos parecen ter unha causa crara, como a neve o frío, a cinza a calor, por que se desprende dos sentidos. Qué dirás dos animais malizados? Com'a panteira, o can, o leopardo e outros semellantes? Que en col das herbas, do *dracunculo*, do cardo prateado e do *trifolio maculato*? Que das froles malizadas, *vettónica*

atiles e da violeta? Qué do *turcicus phaseolus*, que dirás das aves, do pavo real, do papagaio? É que vas sinalar diferentes temperamentos no pavo real, nas froles manchadas, no leopardo e na mesma pruma e na mesma frol e no mesmo cabelo? mais estes son coores permanentes, que dirás do arco da vella, da pomba pintada, d'un vaso cheo de auga e d'outro valeiro, que espostos ó sol de diverso xeito e véndolos dende diferente lugar, manifestan coores tan variados? Con razón quedarás celado, o mesmo que eu. Moito mais nas outras cousas que contei mais arriba. Nunca acabarás.

Canto mais escudamos, mais dificultades se presentan, mais nos confundimos e mais dificilmente nos desenvolvemos. Onde hai moledume, hai confusión. Pódese pór en comparación a nosa filosofía, co laberinto de Minos, no que si un se mete non pode dar volta nin surtir do Ichó; s'imos pra diante, caemos no Minotauro, que nos quita a vida. Esta é a fin dos nosos estudos, o premio do traballo perdido, as vixilias continuas, os coidados, a inquietude, a soedade, a privanza de todol-os praceces, vida semellante á morte, vivindo cos mortos, porfiando, falando e malinando co-lles, arredándonos dos vivos, renunciando, á procura dos intreses d'un, exercitando o espírito e destruindo o corpo. D'eiquí as doenzas, as doenzas, ás veces a loucura, sempre a morte.

Non d'outro xeito o improbo traballo vence todal-as cousas senon é por que quita a vida e adianta a morte, a que nos ceiba de todo, por iso o que morre vence todo; si fose certo o que di Horacio, pasaría o contrario. Pois di: «en suma, o sabio sollo n-unha cousa é menos que Xúpiter é rico, libre, é honrado, feroso e aínda Rei de Reis, é mais que nada sano, a non ser que padeza da molesta pituita». Ve coma se viu obrigado a falar da pituita. N-outro lado di o contrario, e con mais verdade: Homero, ti mesmo, anque veñas en compañía das Musas, si non trouxeras nada, irás pra fora, Homero» e o mesmo Horacio di millor, mais adiante: «O Rei diñeiro dá muller con dote, e fé, e amigos, e linaxe, e fermosura; e a gracia e a elocuencia adornan ó colmado de diñeiro».

Por certo é verdade o que di Ovidio: «o Senado estalle nechado ás nebes; a riqueza dá

honores. D'eiquí o grave Xués, o severo cabaleiro. O valor está no diñeiro e o diñeiro trai honra, o diñeiro amistades; o probe por todos lados xaz despreziado».

Nada val a cencia, e as fogas deixanlle o sitio as armas, concédennlle palmas e gabanzas. Os literatos téñense en nada. Pra qué, logo, nos consumimos?

Non sei, asina o permiten os fados. «Deu Dios esta pésima ocupación ós fillos dos homes pra que s'ocuparan n-elas. Todall-as cousas fixoas boas no seu tempo e entregou o mundo ás disputas dos homes, pra que o home non atope a obra que Dios fixo dend'o principio deic'a fin» (Eclesiastés. I).

Non semella de atal filosofía (pra volver ó mesmo asunto) á Hidra de Lerna a quen venceu Ercoles. A nosa non hai quen a venza. Cortada unha das suas cabezas, renacen sempre mais ferozes. Falla un espírito de fogo, que coñecendo perfectamente unha soila cousa, tire ás demais dificultades a ocasión de xurdiren.

Imos conculir. *Toda coñecencia ven dos sensos. Mais alá, todo é confusión, dúbida, perplexidade, adiviñanza; nada certo; o senso soilo vé as cousas exteriores; mais nonas coñece. Chamo senso ó ollo. O entendimento considera as cousas recibidas pol-o senso. S'iste foi enganado, aquí tamén; si nono foi, que se consegue? Non vé mais que as imaxes das cousas ás que deu entrada o ollo; estas son as que o entendimento considera, examina, inquirindo o quid, o que talé, o car. E namais. Non vé nada certo.*

Non é isto o que quer dicir a fábula? N-ela, a grulla convidando á raposa a un xantar, ofreculle unha vasixa de boca estreita chea de menestra; determinándose a raposa a tomala, por que a vía, resultoulle inútil o esforzo; esto levouna a se vengar da grulla, facéndolle unha bulra semellante á qu'ela sufrira.

Do mesmo xeito enganou Xúpiter ós paxaros con uvas pintadas; acometendo l-les co peteiro pra comelas, pegaron co-il contra o quadro. Un enganou a outro c'un velo tan abelenciosamente deseñado, que parecia de certo; iste soberbio coma si xa houbera vencido, correu desexoso de vel-a pintura, pensando qu'estaba coberia co velo, achegou a mau ó cadro pra descorrelo, e atopou o quadro soamente.

(Continuaráse)

COLECCIÓN DE REFRANS DE ALMANAQUE

(Proseguimento)

6. Tantos días de Xaneiro, tantos allos no alleiro, ou
 7. Tantos días ten Xaneiro, tantos o alleiro, ou
 8. En Xaneiro pon o alleiro (véxase o número 28).
 9. No mes de Xaneiro sete lobos do carneiro.
 10. O que queira comer morriña, coma carneiro en Xaneiro ou en Mayo gallina (duplicado en Mayo, núm. 18).
 11. Cando as rans cantan en Xaneiro, sinal de fame no rueiro.
 12. En Xaneiro sete capelas e un sombreiro.
 13. Da fro de Xaneiro ningún encheu o celeiro.
 14. En Xaneiro a raya val carneiro (concordan co o número 19).
 15. A pescada en Xaneiro val carneiro.
 16. Luar de Xaneiro non len parceiro, mais lle ven o d'Agosto que lle da no rostro.
 17. Sol de Xaneiro sal tarde eponse cedo (véxase o núm. 22 - Grupo Segundo).
 18. En Xaneiro un pouco ao sol, outro ao fumeiro.
 19. En Xaneiro berza vella, val carneiro (ten somellanzas c'os números 14 e 15).
 20. En mingunte de Xaneiro, corta madeiro.
 21. No Xaneiro súbele ao outeiro; se ves terrexar, ponte á chorar e se ves verdear ponte á beillar, ou.
 22. No mes de Xaneiro, súbele ao outeiro; se ves ferrexar ponte á cantar e se ves verdexar ponte á chorar, que como se ve é unha contradición do anterior.
 23. Poda en Xaneiro, vendima no sombreiro.
 24. Sol de Xaneiro, sempre tras do outeiro.
 25. Xaneiro mollado, se n'é bô para o pan, n'é malo para o gado.
 26. Agora que entrou Xaneiro, podes meter obreiro (contraposición ao núm. 3).
 27. No Xaneiro busca a lebre c'o c. no bulleiro.
 28. Cantos días pasen de Xaneiro, tantos allos perde o alleiro (somella contradición c'os números 6, 7 e 8).
 29. En Xaneiro, tira o cepo de xunto ti e ponlo diante do compañeiro.
 30. Eu son o pito do Cairo, que naceu no mes de Xaneiro; se o raposo me non come, hei de cantar no poleiro.
 31. O boi e o leñón en Xaneiro crían niñón.
- Febreiro:*
1. Augoa en Febreiro, fai o palleiro.
 2. Come máis un día de sol en Febreiro que cantos cabalos ten o reino (este reino fai referencia ao antigo de Galicia).
 3. Neve febreiriña, pica a gallina.
 4. San Matías anda c'o Antroido ás porfias; ou a variante:
 5. O Antroido co as súas malas artes, botou á San Matías fora do Martes (véxanse *festas movibres*).
 6. Pol-o San Matías tan longas son as noites como son os días (concordan cuase c'os números 5 e 6 de Nadal).
 7. Pol-o San Matías comenzan as enxertias.
 8. Febreiriño frebas dáese non as dá, as dará.
 9. En Febreiro mele obreiro (véxase en Xaneiro).
 10. A castaña e o besugo, en Febreiro non ten zugo (contraposto ao núm. 21).
 11. Cando non chove en Febreiro, nin bon prado, nin bon centeo.
 12. Pol-a Candelaria cásanse os paxariños e vaíse a galiñola.
 13. Cando a Candelaria chora, metá do inverno vai fora e as súas variantes:
 14. Pol-a Candelaria metá do inverno vai fora; se chove ou venta inda entra.
 15. Cando a Candelaria chora medio inverno vai fora; cando ela ríe, está por vir; mais cal chorar, cal rir, medio inverno está por vir.
 16. Cando a Candelaria chora, metá do inverno vai fora; que chore ou deixe de chorar, temos aínda que o pasar.
 17. Se a Candelaria vai mal, o inverno está no coral.
 18. Febreiriño curto c'os teus días vintaolito, se tiveras ou duraras máis catro, non paraba ou non quedaba can nin gato, e a variante:

- 19 Dixo no monte unha vella: «Valte Febreiro corto, c'os teus días vintaolito, que se tiveras mais catro non quedaba can nin gato». - Febreiro contestou moito: «Os teus becerrinhos olto, deixa que o meu irmán Marzo hache de os volver en catro».
- 20 Se qués ter abellas, miraas pol-as Candeas, e se queres mel, pol-o San Miguel (e o núm. 7 do mes de Setembro).
- 21 A castaña e o besugo en Febreiro están en zumo (é contraposto ao núm. 11).
- 22 Cando chove por Febreiro, todo o ano é temporeiro.
- 23 Dure a malavecina, o que a neve febreirina.

Marzo:

- 1 Se qués ter bon cabazo, sementa en Marzo.
- 2 Poda en Marzo, vendima no regazo (véxase o mes de Xaneiro).
- 3 Sol de Marzo queima ou mata a dama no seu pezo.
- 4 No Marzo, abrigo, nocos e pan trigo.
- 5 Marzo ventoso e Abril chuvioso sacan á Mayo, frolido e fermoso (véxanse núm. 26 Abril - 19 - Mayo).
- 6 Cóbregas en Marzo, naves en Abril (véxase 5 - Abril).
- 7 Marzo, marzolas, trebas e rayolas.
- 8 En Marzo, iguarzo (véxase o núm. 16).
- 9 Chuvia en Marzo como a mexeira d'un gato ou rato.
- e as variantes:
- 10 En Marzo nin rabo de gato mollado.
- 11 No mes de Marzo chova tanto como a mexeira d'un rato (somella o núm. 3 de San Xuan).
- 12 Entre Marzo e Abril, o cuco ao fin, ou a variante.
- 13 Entre Marzo e Abril sal o cuco do cubil que co a neve non quer vir (véxase o mes de Abril).
- 14 Marzo, marzán, pol-a mañán, cariña de rosa e pol-a tarde ou noite, cara de cán.
- 15 Fiadeiro ¿qué fiache? ¿pr'onde fuche? ¿pr'onde andache que en Marzo non branqueache?
- 16 En Marzo, espigarzo (véxase o núm. 8).
- 17 Cando Marzo mayea, Mayo marzea (duplicado no núm. 20 de Mayo).
- 18 Centeo alto ou baixo en Mayo esolado,

que tarde ou temprán ha de quedar en Mayo o gran.

- 19 Di o boy sacame en Marzo e verás como pazo.
- 20 Marzo, espigas catro, Abril espigas mil.
- 21 A liñaza por San Marcos, nin nada nin no saco (concorda co núm. 14 do mes de Abril).
- 22 En Marzo, nazo; en Abril estou no cubil; en Mayo xa sayo; en San Xoán, xa fuxo ao can; en Santa Mariña xa pillo a galiña; e en Agosto, xa son bon raposo.
- 23 Nin froles en Marzo, nin muller sin vergoña.

Abril:

- 1 Se por San Xurxo chove de cen cereixas quedan nove.
- 2 En Abril, deixame durmir, que en Mayo de meu mes cayó (véxase o número 10 de Mayo).
- 3 Marzo amola e Abril esfolo.
- 4 Solla de Abril, abre a man e deixaa ir.
- 5 Cobras en Marzo, neve en Abril (duplicado 6 Marzo).
- 6 Cando o crego canta Aleluya, xa se come a carne crua (véxase o núm. 32).
- 7 No principio ou no fin, Abril é ruín.
- 8 Se non vichel-o cuco a mediados de Abril ou morrea o cuco ou ven ao fin.
- 9 Entre Marzo e Abril o cuco ven ao fin, ou
- 10 Entre Marzo e Abril co a neve o cuco non quer vir, ou
- 11 Entre Marzo e Abril se non ven o cuco quer vil-o fin (véxase o mes de Marzo e os números 30 e 37).
- 12 Pol-o Abril, augoas mil (véxase o núm. 20).
- 13 Abril augoas mil coladas por un mandil.
- 14 O mainzo (ou o millo) por San Marcos, nin nacido nin nos sacos (somella ao número 21 do mes Marzo).
- 15 Cando Abril reacha, quzima a vella amaza.
- 16 Cando canta o cuco, tan pronto mollado, como enxoiado.
- 17 Abril frío, pan e viño.
- 18 Chuvia en Abril enche o carro e o carril (variante no número 21) (somella ao número 24) (véxase Mayo) Abril se por mal quer vir, as portas non deixa abrir, ou inda as portas non deixa abrir.
- 19 Abril frío e mollado, enche o celeiro e farta o gado.
- 20 En Abril, augoas mil (variante do núm. 12).

- 21 A augoa de Abril, enche o carro e o carril (variante do núm. 18).
- 22 Abril e Mayo son a chave do ano.
- 23 Abril frío e fornos quentes, alegrías pr'os meus dentes.
- 24 Abril quente e mollado, carga o carro e enche o gado (concordancia c'o núm. 18).
- 25 As sandías nin sementadas en Abril, nin nadas en Mayo.
- 26 Marzo ventoso e Abril chuvioso sacan a Mayo froido e fermoso (duplicado 5 Marzo).
- 27 No Abril abre a porta ao gado e deixao ir.
- 28 No Abril cada pinga val por mil.
- 29 No Abril os espárragos para min no Mayo para o meu amo: en Xunio para ningún.
- 30 No Abril sal o cuco do cubil, ou
- 31 No Abril estivo no cubil (o cuco) no Abril vivo e no Mayo revivo (véxanse os números 9 - 10 e 11).
- 32 Despois de cantar aleluya, o que teña fame que a sacuda (véxase o núm. 6).
- 33 Os escachos pol-o Abril, non lles hay mais que pedir.

Mayo:

- 1 Se qués ter perixel todo ano, sementaralo no Mayo.
- 2 Augoa en Mayo, pan todo ano (concordan c'os números 18 - 21 e 24 do Abril).
- 3 A augoa en Mayo, carga o carro.
- 4 Augoa creadora, cando Mayo chora, ou Se Mayo chora, augoa creadora.
- 5 A augoa de Mayo, non fai daño.
- 6 Mayo chuvioso, vrán caluroso.
- 7 Pra tí chova todo o ano e pra min Abril e Mayo.
- 8 O que en Mayo se molla, en Mayo se enxota ou enxuga.
- 9 Día tras día, Mayo chega (véxase o número 24).
- 10 En Mayo de meu me cayo, xa c'o sono xa c'o traballo (véxase o núm. 2 de Abril).
- 11 En Mayo inda a vella queima o fallo (véxase o núm. 30).
- 12 En Mayo millo sementado, cal enxoto cal mollado.
- 13 En Mayo inda bebe o boi no prado, ou inda o boi bebe no prado.
- 14 Enxamio pobre, no inverno nasce e no Mayo morre (duplicado núm. 6 - Grupo 2.º).
- 15 Mayo longo, San Xuan re longo.

- 16 Quen en Mayo non merenda aos mortos ou aos malos se encomenda.
- 17 Porca no Mayo val mais nos comenzos que no cabo.
- 18 O que queira comer morriña coma Carneiro en Xaneiro e en Mayo galiña (duplicado en Xaneiro núm. 10).
- 19 Marzo ventoso e Abril chuvioso sacan a Mayo froido e fermoso (duplicado 5 Marzo).
- 20 Cando Marzo mayea, Mayo, marzea (véxase o núm. 17 de Marzo).
- 21 Abril e Mayo son as chaves do ano.
- 22 Chova por Abril e Mayo e non chova en todo o ano.
- 23 Hasia o corenta de Mayo non te afroxas o sayo.
- 24 Día tras día, Mayo á porta (véxase o número 9).
- 25 Mayo pardo, San Xuan craro.
- 26 Mayo, mayolo, mayo todo.
- 27 Mayo me molla, Mayo me enxuga, Mayo me bota na sepultura.
- 28 Mayo orielán, molla palla e pouco gran.
- 29 Augoa en Mayo, mata a porca de un ano.
- 30 En Mayo, inda a vella quenta o sayo (somella ao núm. 11).
- 31 En Mayo, xa sayo.
- 32 Mayo trabaño e San Xuan craro, fan un ano temperado.
- 33 O rocín no Mayo, vérase cabalo.

San Xuan (Xunio).

- 1 En San Xuan, fouce na man.
- 2 O que aúna en San Xuan ou é tolo ou non ten pan.
- 3 En San Xuan nin a mexeira de un can (véxanse as concordancias dos números 9, 10 e 11 de Marzo).
- 4 En San Xuan tanto queixo como pan, ou tanto viño como pan.
- 5 En San Xuan xa a sardiña pinga ou molla o pan.
- 6 Por San Xuan as nove con día dan.
- 7 Se San Xuan chora, a silveira non da mora.
- 8 Tras de Mayo, ven San Xuan
- 9 Augoa de San Xuan, tolle o viño e non dá pan.
- 10 O que queira comer patacas pol-o San Xuan bóteas cando o pan.
- 11 De San Xuan a San Pedro, cinco días van

- no melo, ou poucos días van no meio.
 12 Ehi ven San Pedro co seu xerro.
 13 Hasta San Pedro o viño ten medo.
 14 O que n'Agosto ou Setembro non dá
 cebada, en San Xuan non fai xornada.
 15 Por San Pedro burro quedo.
 16 As coles de San Antonillo, manteñen ao
 amo e mais ao veciño (somella ao número 5
 en Santos).
 17 En San Xuan, xa luxo ao can.
 18 O día de San Pedro, vai vel-o teu olivedo
 e se ves un gran, espera por un cento.

Santiago (Xullo).

- 1 Ehi ven Santiago, co seu canado.
- 2 Entre San Xuan e Santiago, Deus nos libre
 de un nubrado (véxase o núm. 41 do grupo
 sexto).
- 3 Ehi ven San Cristobo co seu cobo.
- 4 En Mayo, Xunio e Xulio as cereixas son
 como puños.
- 5 Ehi ven Sta. Mariña co a súa regazadiña.
- 6 Pol-a Sta. Mariña, báixame a porreliña -
 dixo a cebola.
- 7 Pol-a Sta. Mariña, deixa a sacha e colle
 a fouciña.
- 8 Pol-a Sta. Mariña, sala a sardiña.
- 9 O día de Santa Mariña, vai a viña, que
 como a toparás, vendimarás, ou
- 10 Pol-a Sta. Mariña vai ás tuas viñas e cal
 as cafes tal as vendimas.
- 11 En Sta. Mariña, comer galiña.
- 12 En Xulio e Agosto estroupelear, que este
 é o tempo do liño mazar.

Nosa Señora (Agosto).

- 1 En Agosto as castañas arder e en Setembre
 beber.
- 2 Agosto, frío no rostro.
- 3 O rocío de Agosto da pol-o rostro.
- 4 O cocho en Agosto, pon o entrecosto.
- 5 Polvo en Abril, lama en Agosto.
- 6 A chuvia no mes de Agosto, non é chuvia
 que é mel e mosto.
- 7 Agosto pasou, quen mallou, mallou.
- 8 Agosto e vendima, non son cada día.
- 9 En Agosto, viño mosto, e por contra
- 10 En Agosto, nin viño, nin muller, nin mosto.
- 11 En Agosto está a augoa tras do toxo.
- 12 En Agosto sol mosto, non te conozo.

- 13 Ehi ven Nosa Señora co a súa ola; ehi
 ven San Lourenzo c'o seu caldeirillo penzo.
- 14 ¡Labada: aos tres días nada! - dixolle o
 millo á liñaza. E contestou ela - Nugallón:
 un mes baixo o terrón e inda se vou non vou.

San Miguel ou Setembro (Septiembre).

- 1 En Agosto secan os montes e en Setem-
 bro as fontes.
- 2 Á sombra do Agosto e ao sol de Se-
 mbro.
- 3 San Mateu, vendima ti, vendimarei eu.
- 4 Val mais nubrado de Agosto que sol de
 Setembro.
- 5 San Migueliño das uvas, tarde ves e pou-
 co duras, ou
- 6 San Migueliño das uvas maduras, moito
 me tardas e pouco me duras.
- 7 Se quês ter abellas, míraas pol-as Can-
 deas e se quês ter mel, pol-o San Miguel (é
 o núm. 20 de Febreiro).
- 8 Ehi ven San Miguel c'o seu tonel.
- 9 Día de Santa Cruz vai ver se a tua viña
 reluz.

Outono (Octubre).

- 1 Pol-o San Simón, apreta o bandón.
- 2 A lua de Octubre, á sete cubre.
- 3 Pol-o San Lucas saben as uvas.
- 4 Día de Sta. Inés, chuvia un día unha vez.

Santos ou San Martiño (Noviembre).

- 1 Antes de San Martiño, pan e viño, e des-
 pois de San Martiño, fame e frío.
- 2 San Martiño sempre quer o seu graño.
- 3 A cada porco, ou cocho, lle chega o seu
 San Martiño.
- 4 Día de San Martiño proba o teu viño (du-
 plicado núm. 14 grupo 2.º).
- 5 Horta de San Martiño, mantén á seu dono
 e á seu veciño (concorda c'o núm. 16 de
 San Xuan).
- 6 Por San Martiño, nin fabas nin viño.
- 7 . . . e San Xudas, plíneiriñas
 das tuas uvas.
- 8 Por San Martiño di o inverno alá vou eu.
- 9 Despois de San Martiño, deixa a augoa e
 bebe viño (duplicado núm. 16 grupo 2.º).
- 10 Por San Simón proba o viño e o porco
 por San Martiño, ou
- 11 San Simón proba o viño e o porco
 San Martiño.

- 12 Por Santa Andrea, colle os bois e semente (Véxase o núm. 15 de Nadal).
 13 Por San Andrés tomo o porco pol-o pé (Véxase o núm. 12 de Nadal).
 14 Bendito mes que entra con santos, média con San Uxío e romata con San Andrés.

Nadal (Diciembre).

- 1 Se Nadal nada, sinal de boa anada.
 2 Castañas en Nadal saben ben e pártense mal.
 3 Chuvia por Sta. Lucía, tolle a sardiña.
 4 Día de Santa Lucía, enchente de augoa ou de sardiña.
 5 Día de Santa Lucía tan grande é a noite como día.
 6 Por Santa Lucía tan longa é a noite como longo o día (somellan o núm. 6 de Febreiro).
 7 Por Santa Lucía, medra a noite e mingua o día, ou
 8 Por Santa Lucía o salto d'unha pulga, mingua o día.
 9 Se non chega pra Santa Lucía, chega pra outro día.
 10 Cada cousa no seu tempo e os nabos en Advento (duplicado núm. 14 do grupo 4.º).
 11 Día de San Nicolás está a neve pao á pao e se non no chao.
 12 Santo Tomé, agarra o cocho pol-o pé (véxase o número 13 de Santos).
 13 Sementeira na semán de San Román nin palla nin gran: na de Santa Baya, gran e mais palla.
 14 Se a noite de Navidade fai luar, labra ben pra sementar: se a noite de Navidade fai escuro, sementa no terreo duro.
 15 Por Santa Erea, toma os bois e semente (véxase o núm. 12 de Santos).
 16 San Silvestre meigas fora.

GRUPO SEXTO

PREDICIÓS DO TEMPO

- 1 Se como primo, quinto, se como quinto octavo, como comenzo acabo (refirise ao tempo que fará no mes según o que faga os días 1.º, 5.º e 8.º).
 Somellante é estoutro:
 1 bis A lua non é como pinta, senon como primeira e quinta e se como quinta, octava, como comenzo acaba (compárese c' o número 46).
 2 Aire de Meira, caldeiro e goleira.

- 3 Aire solán, augoa na man (Véxase no número 56).
 4 • sudán, • • •
 5 • de terra, augoa á xerros.
 6 • de Lugo, augoa no punto.
 7 Anduriñas á rentes da augoa, chuvia na praya.
 8 Arco rayante, ei boi para adiante; arco ponente, colle o boi e vente.
 9 Arreboles ao sol posto, mañán andarás enxoiro.
 10 Augoa de tronada, n-ús sitios muita e n-outros nada.
 11 Augoa á matina, á tarde tormentina.
 12 Bica a brétema os picachos, para encher olas e cachos.
 13 Brétema no monte, millor pol-a mañán que pol-a noite.
 14 Brua Alba, tempo en calma.
 15 Brua Callobo, tempo revolto.
 16 Brua Gandario, panos ao río.
 17 Carcacia, Norte cría, ou norte pia.
 18 Cando a carballeira canta, gusta ben a manía.
 19 Cando a carballeira zoa, gusta ben a broa.
 20 Cando as gaivotas bailan a muiñeira hay que gardal-o millo da eira.
 21 Cando chove e fai sol, alegre está o pastor.
 22 Cando as pedras do Xalo choran, ventan a augoa, ou cando choran as pedras do Xalo, ventan orballo.
 23 Cando de Este chove, hasta as pedras move.
 24 Cando haxa xiada, queima, a ramella.
 25 Cando non fai vento, non fai mal tempo.
 26 Cando o Pico Sagro pon capelo, rapazas da Ulla cubride o mantelo.
 27 Cando o Pico Sagro, pon toroca, augoa temos moila ou pouca.
 28 Cantan viloricos na terra, chuvia sin falta se espera.
 29 Cavamento e barbechar, antes que empece a xiar.
 30 Ceo empedrado, piso mollado (véxase o número 33).
 31 • encarnado, vendabal ao rabo.
 32 • escamento, ou chuvia ou vento.
 33 • lastrado ou pedreado, agro mollado (somella o núm. 30).
 34 Cerco na lúa, enxuga a lagúa.
 35 Corren as nubes pra Ourense, sol que nos quence.

- 36 Corrente ao Este sinal de mal tempo.
- 37 Corren as nubes pra Lugo, augoa no puño.
- 38 Corvos en bandada, ou sombra supresada.
- 39 Curuxa fardaga, augoa noitega.
- 40 En mingante de Xaneiro, corta o madeiro.
- 41 Entre San Xuan e Santiago, Deus nos libre, de un nubrado (duplicado do núm. 2 do mes de Santiago).
- 42 ¿Lavanse os gatos a cara? Logo ven, ou ventan enchenta de augoa.
- 43 Lúa deitada, mariñeiro á pé; lúa de pé, mariñeiro deitado.
- 44 Lúa nova co atreboada, trinta días mollada.
- 45 Neboeira, pesca rara.
- 46 Non é o que a lúa pinta, senon o que Deus dita (véxase o núm. 1 bis).
- 47 Norte escuro, vendabel seguro.
- 48 Nubes na montaña, vellas á borralla; nubes na ribeira, vellas á raxeira.
- 49 Neboeira na terra, treboada no mar, eu ben chover ou ben nevar.
- 50 Nin por sol, nin por soleza, nunca deixa-la mantexa.
- 51 O cuquiño á cucar, e a ruliña á rular, colle o fouciño e vai sementar.
- 52 Cando a formiga traballa, viño na parra.
- 53 Cando a gaivota anda a gravisela, mal para nos e fame para ela.
- 54 Cando a mora madura, xa pinta a uva.
- 55 Cando chove noite, moito, sinal que ha de escampar, logo, logo...
- 56 Vento solán, chuvia na man ou tres días en van (véxase o núm. 3).

ROMATE

Parécenos que abonda de refrans, inda que poideramos alongal-os hasta o cansancio, pol-o rico d'esta ponla do *folk-lore* galego; mais creemos que non estarán fora de lugar eiquí, algúns outros que gardan relación co a agricultura e co as prácticas do campo, pero de todos xeitos tan só daremos como amosiras unhas poucas: Ala van:

- 1 A albre ruín e toria, outra na horta.
- 2 A boi vello, non lle mudes o cortello.
- 3 Bens divididos, bens perdidos.
- 4 Besta parada, non fai xornada.
- 5 Cabra coxa, non percisa solta.
- 6 Cada albre da seu froito.
- 7 Caves ben ou caves mal, cava ben no cantal.

- 8 Da albre ruín, ruín froito.
- 9 Dao Deus na eira, e tolleio Maria na maseira.
- 10 En Deus espera, pro mentras arrenda.
- 11 Eira ou coxiña, sempre a miña.
- 12 Fachenda de montaña, medo na eira, fame na casa.
- 13 Fai ben e traballa, e non dormirás na palla.
- 14 Galíña que cacaraxa, algo venta ou ovo pon.
- 15 Gando branco nin no pasto nin no banco.
- 16 Hasta en de morrel-o arrieiro non se sabe de quen é a recua ou as bestas.
- 17 Home ruadeiro, nin boa meda nin bon paleiro.
- 18 Inda que visto de lán, non son carneiro.
- 19 Labra ben á fondo se quês ter ou coller pan abondo.
- 20 Labrabor chalán, nin colle viño nin pan.
- 21 Maceiras na horta, rapaces á porta.
- 22 Mainzo ralo dá cesto e carro: mainzo mesta nin carro nin cesto.
- 23 No tempo da grade o dono a tragner.
- 24 Non é labrador quen non mete a terra en labor.
- 25 O arado rabudo, o labrador barbudo.
- 26 O primeiro millo é dos paxaros.
- 27 O boi que non ara, na cortaduría para.
- 28 ¿Parcerías? Co a muller: e ás veces hai que ver.
- 29 Pra ruín feira, corda valeira.
- 30 Quen durme, dúrmelle a facenda.
- 31 Quen non traballa non ten migalla.
- 32 Sobre un ovo pon unha galíña.
- 33 Sol madrugueiro non é compañeiro.
- 34 Troita cara, non é sán.
- 35 Trás mala precura, ven mala ventura.
- 36 Un gran non fai graneiro, pero axuda ao compañeiro.
- 37 Vacoríño en celeiro, non quer compañeiro.
- 38 Xiada sobre lodo, neve hasta o xollo.

E non van mais, pois algo subido é xa o número de uns *catrocentos e pico de refrans* - mal contados - Eles dan proba abonda para que se vexa, canto se pode inda colleitar n'estas sentencias, espresións da sabiduría e experiencia populares.

LIXIO CARRÉ ALDAO

Apartado 67

Teléfono urbano 78
Id. Interurbano 42

Fernández, Torres e C.^a

FERROS -- ACEIROS -- FERRETEIRÍA
MAQUINARIA AGRÍCOLA

Linares Rivas, 12

A CRUÑA

LUIS FÁBREGA

Droguería e Farmacia

Progreso esquina a Luis Espada
OURENSE

MERQUE VOSTEDE

Plumeiros RAFIUM

De mais dura qu'os de pruma e limpa millor
Véndense en todol-os establecimentos do ramo

Andrés Perille - OURENSE

Reloxería ZENITH

Máquinas parlantes, Discos, Agullas
e Accesorios

M. Calviño
OURENSE

A mais económica de Galicia

MERQUE VOSTEDE

SÍNTESE XEOGRÁFICA DE GALICIA por Ramón Otero Pedrayo

SANATORIO QUIRURJICO

DIREITORES

Manuel Peña Rey

Ginecología e Partos

José Mosquera Blanco

Cirugía geral
Especialista na gorxa, nariz e ouvidos

Situado frente á Alameda do Crucero, ten todas as condicións precisas.—Practícase toda crás d'operación.—Dotado de todol-os
adiantos que pide a actual Cirugía.—Modernas instalacións de RAYOS X pra diagnóstico e RADIOTERAPIA superficial e fonda
con voltaxe de 200.000 voltios.—Aparello de Diatermia pra tratamento de Auxites, procesos inflamatorios, reumatismo, etcétera.
Lámpara de cuarzo pra sol d'altitude e ultra violeta pra tratamento d'escrofulosis, raquitismo, alopecias, eczemas, etcétera.
Admítese embarazadas, e cóntase con material esterilizado pra fora da cidade en casos d'urxencia.—Poden colaborar en
todol-os compañeiros, previo consentimento dos directores.

BODEGAS GALLEGAS PEARES E OURENSE

Vños finos de mesa: Tinto TRES RIOS Blanco BRILLANTE. LOS GALLEGOS blanco e tinto
Maça e Valeiras. Apartado 18--Ourense

Augas bicarbonatado-sódicas de
MONDARIZ

FONTES DE GÁNDARA e TRONCOSO
Propiedade dos FILLOS DE PEINADOR

MONDARIZ—BALNEARIO está situado a 35 kilómetros de Vigo e a 20 das
estacións de Porriño e Salvatierra de Miño

O Hotel do Estabrecimento está aberto do 1.º de Mayo a 31 de Outubro

ROSA:PO
ARMANDO
COZZARLO

[illegible]

e FARMACIA

Teléfono 28

[illegible]

SINZESE: XEOGRÁFICA
DE: GALICIA: POR: R.
OZERO: PEDRAYO

TRES pescas